

Tartu Ülikooli raamatukogu seinakalendrid 2002–2022¹

Ave Teesalu
raamatukuhoidja

Sissejuhatus

Tartu Ülikooli raamatukogu on seinakalendrid välja andnud järjepidevalt aastast 2002. Neist viimased kaksteist aastat (2011–2022) oli seinakalender raamatukogu ainus publikatsioon, millel oli oluline roll kogusid uuriva ja tutvustava järjepidevuse hoidmisel. Sel põhjusel käsitleme kalendrid aastal, mil raamatukogu tähistab oma 220. sünnipäeva ja taastab ka 2010. aastal katkenud aastaraamatute sarja.

Millisesse konteksti sündis kalender? Raamatukogu publikatsioonidest enne kalendrit

20. sajandi lõpukolmandik oli ülikooli raamatukogule küllaltki publitseerimismahukas. 1960. aastail algas aktiivne, erinevate ülikooliga seotud bibliograafiate väljaandmine. Käsitleti ülikooli 17. sajandi trükiseid, 18.–19. sajandi vahetuse Grenziuse trükikoja toodangut ja kajastati regulaarselt pärast 1944. aastat ülikoolis ilmunud töid.²

Ülikooli toimetiste sarjas (1893. a alates) anti teadusliku raamatukogu egiidi all välja kümme eeltoimetatud artiklikogumikku „Raamatukogu töid“, mis ilmusid aastatel 1968–2000 ja talletasid teaduskonverentside ettekandeid, avasid kogude saamislugu, tegelesid ülikooli ajaloo ja teadusloo, restaureerimise ja infootsingu küsimustega.³

Raamatukogult ilmus aastatel 1973–1994 samuti seitse numbrit teadusmahukaid käsikirjade allikapublikatsioone⁴, nende seas Arvo Teringu koostatud ja tõlgitud „Tartu ülikooli (*Academia Gustaviana*) senati protokollide (1632–1656)“ esimesed kaks köidet.

Uusima regulaartrükisena astus nende kõrvale aastatel 1995–2010 välja antud raamatukogu aastaraamat, mille algatas Eesti Kirjandusmuuseumi ja Emakeele Seltsi eeskujul Peeter Olesk, sihiseadeks tähelepanelik tegevusandmete selgitamine ja mõtestamine avatud infoühiskonna tingimustes.⁵ Viieteistkümne aastaga aastaraamatute välja-

-
- 1 Koostaja tänab Mare Randa, Kadri Tammurit, Moonika Teemust ja teisi kolleege vestluste ja meenutuste eest.
  - 2 Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710 : ajalugu ja trükiste bibliograafia (koostanud Ene Jaanson). Tartu, 2000 ; Tartu Ülikooli perioodikaväljaanded 1802–1940. I–II (koostanud Lea Trikkant). Tartu, 1983 ; M. G. Grenziuse trüki- ja kirjastustoodang 1786–1818 : bibliograafianimestik (koostanud Ene Jaanson). Tartu, 1985 ; Tartu Riiklik Ülikool: [1944–1988] a ilmunud tööde bibliograafia. Tartu, 1985–1995 jt.
  - 3 „Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Teadusliku Raamatukogu töid“ numbrid 1–7 ilmusid aastatel 1968–1989. Nime muutusega ülikoolis 1989 muutus toimetiste nimi ja numbrid 8–9 ilmusid nimega „Tartu Ülikooli toimetised. Raamatukogu töid“ aastatel 1990 ja 1992. Numbrid 10–11 ilmusid nimega „Tartu Ülikooli Raamatukogu töid“ aastatel 1997 ja 2000.
  - 4 Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis, 1–7. Tartu, 1973–1994.
  - 5 Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1995. Tartu, 1996, lk 5.

Kalender 2003

Kalender 2022

raamatukogu olevikust, tulevikust ja mõttest. Väljaande ajaloos esmakordselt kirjutab avasõnad direktor, ärgitades mõtlema, milline on 21. sajandi ootustele vastav raamatukogu.

2003. aasta kalender on programmiline

Mitmed 2003. aasta kalendris seatud printsiibid on suunda näitavad järgmistele kalendritele: anda uudne teemapealkiri, esitada teema juurde teemapealkiri⁶, esitada teema juurde võimalikult laiapõhjaline valik näiteid ning siduda need põhjalike kommentaaridega tervikuks. Selle kalendriga sünnib püsiv formaat, idee luua kalendrist pildialbum ja kasutada kaanekujunduses 12-ruudulist kollaaži. Koostaja Mare Ranna visioon kalendrite

jätkumisele on juba kindel, eessõnas nimetab ta kalendrisarja⁷, algab raamatukogu haruldusi tutvustav sari „Rara“⁸. Ehkki nimena säilib Rara kolme kalendri pealkirjas, tutvustavad raamatukogu kalendrid käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas hoitavat kunsti-, käsikirja- ja raamatuvara aastani 2021.

2003. aasta kalender demonstreerib eredalt, et esitatud valik raamatukogu haruldustest on äärmiselt mitmekülgne. See eeldab aga kogude põhjalikku tundmist. Haruldusi on käsikirjadest trükisteni, lauakellast maakaardini, lisaks kingitused: auaadress, soolapaberfoto ja pabertõmmis hauakambri reljeefilt. Iga eset täiendab sisukas kirjeldus ja samuti selgitus selle jõudmisest raamatukokku.

Harulduste kalendrite koostamist toetas tugev eel töö. Raamatukogus kestis paarkümmend aastat tava koostada näituseid teadusloos eri valdkondadest: „Rara historica“, „Rara juridica“, „Rara botanica“ jt. Juba 1980. aastal oli ilmunud album raamatukogu haruldustest.⁹ Juubeliaasta lõpul, 2002. aasta teises pooles toimus suur ülevaatenäitus „Rara bibliothecae“. Kogude uurimine ja läbitöötamine paljude aastate kestel oli loonud sobiva kande pinna harulduste kalendrite väljaandmiseks.

Formaat ja kaanekujundus

Alates teisest, 2003. aasta kalendrist, töötati välja piklik formaat, mis on tinglikult keskelt pooleks jagatud.¹⁰ Pildi all antakse perforatsiooniga eraldatud kalendaarium, lehe pöördel ajastu- või kunsti-kommentaari. Aasta möödudes on võimalik kalendaarium ära rebida ning säilitada aegumatu osa trükisest kommenteeritud pildialbumina. Nii 2003. aasta kui järgnevatigi aastate kalendrite

6 Ülevaate kalendrite temaatikast leiab lugeja artikli lisan 1.

7 „Tartu Ülikooli Raamatukogu kalendrisarja teine, 2003. aasta kalender ...“ – Mare Rand kalendri eessõnas.

8 „Rara bibliothecae“ (2003) kalendritele järgnevad „Rara köiteharuldused“ (2004) ja „Rara italica“ (2005).

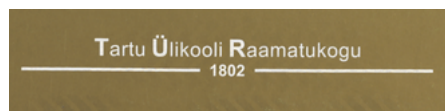
9 Rara : haruldusi Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus : [album] (koostanud Mare Rand, tekst Laine Peep). Tallinn, 1980.

10 Esimese, 2002. aasta kalendri mõõdud olid 42 × 29,5 cm. 2003. aasta kalendri formaat (59,5 × 24 cm) on jäänud püsima. Vaid kolme kalendri (2002, 2006 ja 2013) graafika, maalide ning maakaartide esitamiseks sobis paremini lühem ja laiem formaat 48×30 cm. Alates 2019. aastast on kalendrite pikemat serva lühendatud: 52×24 cm (2019), 53,5×24 cm (2020–2022).

sissejuhatuses antakse lugejale soovitus: „Aasta möödub ja kui Sina, hea kalendrikasutaja, jätad oma raamaturiiulisse alles vähemalt kalendri ülaosa, koguneb Sul aasta-aastalt täienev kena pildimapp Tartu Ülikooli Raamatukogu väärtvarast.“

Esikaane kujunduses kasutatud võttena jääb silma 12-ruuduline kollaaž iga kalendrikuu pildi detailidest, mida näeme 2003.–2006. ja 2008. aasta kalendrite kaanel. Kollaaži kui võtet on kasutatud hiljemgi – Johann Wolfgang von Goethe teose „Rooma karneval“ põhjal koostatud kalendri (2018) kaanel on uhke lehviku kujuline kollaaž ja 2019. aasta papagoikalendril ilutsevad grupina kalendris kujutatud linnud.

Aastal 2003 lisati esikaanele esmakordselt ka viide raamatukogu asutamisaastale – 1802. See ilus tava püsis 2007. aastani (k.a). Kolme esimese kalendri (2002–2004) eessõna kaunistab Endel Valk-Falgi (1932–2019) loodud raamatukogu logo, mida raamatukogu kasutas oma trükistes 1970.–2000. aastateni.

Kuna valdavalt on näidatud ajaloolist ning harulduselt silmapaistvat kultuurivara, mis on hoiul käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas, on enamik kalendrite koostajaid, tõlke ja toimetajaid olnud selle osakonna töötajad. Siiski mitte ainult – kalender on alati meeskonnatöö ning vajalik on erinevate spetsialistide abi.¹¹ Nii on koostajatele erialast nõu andnud loodusteadlased: entomoloog Andro Truuverk 2017. aasta liblikakalendri puhul ja ornitoloog Margus Ots 2019. aasta papagoikalendri tarbeks.

Paaril juhul on kalendris avaldatud esmakordselt eesti keelde tõlgitud katkendeid teemakohasest teosest. Maria Sibylla Meriani liblikakalendrit (2017) ilmestavad Meriani värvikad kirjeldused, mida vahendas hollandi keelest Vahur Aabrams.

J. W. von Goethe kirjeldusi „Rooma karnevalist“ tõlkis 2018. aasta kalendri Ilmar Vene. Väärrib esile tõstmist, et neljateistkümnene kalendri kujundaja Eve Valper andis sisulise panuse ka paari kalendri (2016, 2017) koostamisse, osaledes samuti toimetajana (2012). Keskaegsete käsikirjade tutvustamisel 2010. aasta kalendris tegid suure töö koostajaks kutsutud Marju Lepajõe ja toimetaja Kaspar Kolk.

Kalendri koostamise tagamaid

Kalendrite ideeline kandja oli algusaastatel kindlasti käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna pikaajaline juhataja Mare Rand, kellele oli raamatukogu uurimisalane pagas teada ja kes oli ka ise viljakas uurija. Mare juhtimisel võttis tema osakond kalendrite koostamist oma ülesandena. Kuna muud teadustöö väljundid raamatukogus olid vähenenud, avanes kalendrite koostamisega võimalus rariteetset vara tutvustada küllaltki kokkusurutud, kuid temaatiliselt läbi töötatud tervikutena ja populariseerivas vormis.

Mare oli talle omase süvenemisega eeskuju andev ning mitmes varasemas kalendris külvatud ideed teostusid hiljem juba uutest kalendrites. 2003. aasta kalendris näeme auaadressi – ülikoolile 300. juubeliks kingitud tunnustusavaldust. 2008. aastal pühendatakse auaadressidele eraldi kalender. Nii 2003. kui 2005. aasta kalendris näeme näidet keskaegsest ladina pärgamentkäsikirjast. Need haruldused võtab kogumina vaatluse alla Marju Lepajõe 2010. aasta kalendris. Itaalia-teemalises kalendris (2005) leidub lehekülge pilditahvliga J. W. von Goethe „Rooma karnevalist“. Sama teose põhjal valmib kalender 2018. aastaks.

11 Ülevaate kalendrite koostamisel osalenud inimestest leiab lugeja artikli lisas 2.

2003. aasta kalendri harulduste valiku hoolikat läbimõeldust kinnitab ka tõik, et siin tutvustatud teosed ja esemed on leidnud käsitlemist nii ettekannetes kui artiklites, uurimustes ja näitustel. Olgu näiteks Karl Morgensterni vanaisale kuulunud 16. sajandi meistri Jeremias Metzgeri valmistatud lauakell, mille uusi aspekte avas ettekanne Morgensterni konverentsil¹²; orientaalkäsikirjad, millest Mare Rand oli eelnevalt kirjutanud põhjaliku artikli¹³ ja mida tutvustati eri näitustel¹⁴, või William Henry Fox Talboti (1800–1877) soolapaberfotod, millest avaldas uurimuse Tullio Ilomets¹⁵.

Kalender on visuaaltrükis ja selle koostamine on küllaltki tihedalt seotud näitustega. 2004. aasta lõpul avati raamatukogus Francesco Petrarca 700. juubeliks Itaalia kultuurivarade näitus „Rara italica“ ning ühes sellega esitleti samateemalist 2005. aasta kalendrit.¹⁶

Moonika Teemuse koostatud 2006. aasta kalender „Maaililised reisirajad“ sai jätku näitusega, mis kandis sama pealkirja.¹⁷ Tartu Ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause 250. sünniaastapäeva tähistati väljapanekutega raamatukogus ja Tartu Ülikooli kunstimuuseumis. Arhitektuurijooniste kõrval näidati seal ka tema kui elupõlise ja kirgliku joonistaja töid. Ühtlasi valmis Krause-teemaline 2007. aasta kalender.

2010. aasta lõpul avati näitus „Õilistades ja idealiseerides“¹⁸, millega tähistati 240. aasta möödumist Karl August Senffi ja Karl Morgensterni sünnist. 2011. aastaks valmis Tartu Ülikooli esimese joonistusõpetaja Senffi töödest samuti väga kaunis ja läbimõeldud kalender.

2012. aastal toimus raamatukogus kartograafia-konverents „Teemakaardid Eestis“, millega tehti kummardus kuulsale flaami kartograafile Gerardus Mercatorile tema 500. sünniaastapäeval. Selleks puhuks koostasid Kadri Tammur ja Tiiu Täpsi näituse haruldastest ajaloolistest maakaartidest meie raamatukogus ning seadsid kokku temaatikalt ja sisult ainukordse 2013. aasta kalendri.

„Tartu klassiku“ Karl Morgensterni 250. sünniaastapäeva tähistati raamatukogus konverentsi ja näitusega. Ka 2020. aastaks koostatud kalender oli pühendatud Morgensternile. Need ja teisedki näited kinnitavad, et kauni kalendri loomiseks on vajalik süvenev ja laiapõhjaline eeltöö, mille pinnalt seda teha. Hoidlas asuvad objektid muutuvad huvitavaks siis, kui neid on osatud mõtestada, tuua esile nende tähendus omas ajas ja meile täna. See eeldab kirje tasandi tundmisest palju sügavamaid teadmisi.

Kalendri koostajaile langes ka reklaamtrükise koostamise surve. Ette oli antud väga konkreetne voolusäng – valitud materjal peab olema visuaalselt atraktiivne. Osalt on just see tinginud ja määranud materjali valikut. Kalender pidi olema haarav esimesest pilgust, esteetiliselt nauditav ja kunstiliselt veenev, olgu aluseks kas käsikiri, köide või kunstiteos. Püüelda tuli niisugust tulemust, mille puhul inimene tahaks seda kuu aega oma seinal vaadata. Kui kalender loob vaatajas positiivse vastukaja, on ta nõus selle endale ostma. Oluliselt sai värv – kalendrid on alates 2003. aastast värvtrükis. Tuhmid, mustvalged ja kahvatud toonid on

12 Konverents „Morgenstern ja tema aeg“ toimus 3. detsembril 2020.

13 Mare Rand. Orientaalkäsikirjad keiserliku Tartu ülikooli raamatukogus. // Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal. Tartu, 2002, lk 338–360.

14 2016. aastal toimunud näitus Tartu Ülikooli kunstimuuseumis „Teekond hommikumaaale“ tutvustas samuti Eesti ühe varasema orientalisti Otto Friedrich von Richteri käsikirjalist pärandit, mille üks näide ilmus 2003. aasta kalendris. Näituse juurde oli võimalik kuulata Mare Ranna võluv loeng-ettekannet. Neid käsikirju vaadeldi samuti 2021. aasta lõpul toimunud näitusel „Käsikirjade ristteel“.

15 Tullio Ilomets. William Henry Fox Talboti fotode ja fotograavüüride kollektsioon Tartu Ülikooli Raamatukogus. Tallinn, 2016.

16 [Ajaleht Universitas Tartuensis, nr 39, 3. detsember 2004](#), lk 2.

17 Moonika Teemus. [Rändur vaimusilmas, kes sa järgned kunstnikule ja viibid seal, kus tema viibis ...](#) // Tartu Ülikooli raamatukogu aastaraamat 2004–2005. Tartu, 2007, lk 185–187.

18 Õilistades ja idealiseerides: klassitsismiidee kandjad Tartus Karl August Senff ja Karl Morgenstern 240. Tartu Ülikooli raamatukogu näitus (detsember 2010 – juuni 2011).

Kalender 2008

asjaolust tingituna pole ilmunud näiteks meditsiini-ajaloo teemalist või tähekaartide kalendrit, ehkki pildilist materjali anatoomia-atlastes ja pilditahvlitel on küllaga, kuid see on esitatud tagasihoidlikumas värvigammas.

Aluseks üksikteos

Kui valdavalt on tegu kalendritega kindlal teemal, mille puhul on kasutatud erinevaid allikaid, siis aastate 2017–2019 kalendrid põhinevad ühelainsal allikal. Aluseks on võetud pilditahvlite poolest rikas ja silmapaistev teos. Nii eksponeerib 2017. aasta kalender Maria Sibylla Meriani virtuosseid joonistusi taime- ja putukariigist nende omavahelistes seostes, nagu need avanevad tema 1705. aastal Amsterdamis ilmunud teoses „Suriname putukate metamorfoosid”.¹⁹ Maria Meriani „liblikakalendri” koostamise ajal tekkis mõtte teha näitus TÜ loodusmuuseumis, mis avatigi sahtlinäitusena 15. detsembril 2016 ja milles eksponeeriti kõrvuti M. Meriani illustatsioonidega haruldasi eksemplare loodusmuuseumi kogudest.

kujutamisel jäetud pigem kõrvale, otsida on tulnud „midagi värvilist”. Väljaandmist koordineerinud Ilona Smuškina ei väsinud rõhutamast efektset esikaant – see pidi vaataja pilku kaugelt haarama, talle silma jääma. Siin on väga palju ära teinud raamatukogu kunstnik. Näiteks on Eve Valper 2008. aasta auaadresside kalendri esikaane kujunduses kasutanud ergast tumesinist värvitooni, mis on leid ühe auaadressi (Aa 142) sametkõite sisekaanelt. Värvinõude

Omapärast kultuurinähtust, rooma karnevali (roomlaste saturnaalide jätkuna) kirjeldab Johann Wolfgang von Goethe oma teoses „Rooma karneval”.²⁰ TÜ raamatukogu haruldases esmatrükis on pidustustel kohatud inimitüübid kujutatud käsitsi koloreeritud pilditahvlitel. Saksa kirjanduse suurkuju teose põhjal valmis 2018. aasta kalender. Kalendri aluseks olnud teose tagamaid avas sissejuhatuses Ilmar Vene, kes tõlkis esimest korda eesti keelde katkendid tegelaskujude kirjeldustega.

2019. aasta kalendris võib näha lõunapoolkera erksavärvilisi papagoisid François Levaillanti teosest „Papagoide looduslugu”.²¹ Esikaanele loodud kollaaži autor on Lilian Mengel. Siinsel fragmendil esikaanest näeme ülal vasakul tava-amatsoon-papagoide (*Amazona amazonica*) Lõuna-Ameerikast, tema kõrval viker-nestepapagoide (*Trichoglossus haematodus*) Okeaanias ja Austraalias. Pildi all vasakul on kujutatud väljasurnud liiki – lammi-papagoide (*Conuropsis carolinensis*) Ameerika Ühendriikide kaguosast ja tema kõrval päikesearatingat (*Aratinga solstitialis*), kes elab Põhja-Braasiilias ja Guajaanas.

Sileda malpiigia (*Malpighia glabra*) oks ja [liblikas] *Morpho deidamia* arengujärgud. 7. tahvel. Graveerinud Pieter Sluyter. Kalender 2017, jaanuar.

Fragment 2019. a kalendri François Levaillant „Papagoide looduslugu” esikaanelt.

19 M. S. Merian. Metamorphosis insectorum Surinamensium. Ofte Verandering der Surinaamsche insecten ... Amsterdam, 1705. R X 958.

20 J. W. von Goethe. Das Römische Carneval. Weimar, Gotha; Berliin, 1789. R XIIIb 20, 211.

21 F. Levaillant. Histoire naturelle des perroquets. T. 1–2. Paris, 1802–1805. R X 938 (konvoluut).

19. sajandi ülikoolilinn Tartu

Kalendreid sirvides on näha, et valdav osa kalendritest (2002–2021) on tutvustanud raamatukogu ajaloolisi kogusid, nagu need hakkasid kujunema 19. sajandi alguses, kui Tartu Ülikoolist kujunes kiiresti haridustempel ja avatud vaimuga kultuurikeskus, oluline peatuspunkt Lääne-Euroopa ja Peterburi vahel liikuvate kultuuri- ja vaimu-inimeste teel.

Kalendrite teemad on seotud 19. sajandi ülikooli ja Tartuga väga mitmel moel. Neis ei peegeldu mitte üksnes hinnalised täiendused kogudele esimesel tegevussajandil, vaid avanevad ka mõtted ja unistused linnaruumi kujundamisest²², 19. sajandi keskpaiga linnavaated²³, ülikoolilinna rõivamood²⁴ ja kohapealne kunstielu. Nii avaneb neis ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause (1757–1828) mitmekülgne kunstilooming.²⁵ Tohime ka silmitseda professori, raamatukogu esimese direktori ja kunstimuuseumi juhataja Karl Morgensterni (1770–1852) isikliku kunstikogu osalt sentimentaalsegi hõnguga joonistusi ja maale, mis

Ajakiri *Journal des Luxus und der Moden* (Weimar, 1801). Detail frontispissilt ampiiristilise rõivaid kandva paariga. R XVI 114, Bd. 16. Kalender 2012, fragment esikaanelt.

peegeldavad 18.–19. sajandi vahetuse ideaale.²⁶ Võime olla lummatud ülikooli juures pea terve 19. sajandi tegutsenud joonistuskooli (*Zeichen-Anstalt*) esimese õpetaja Karl August Senffi (1770–1838) kütkestavast pärandist näidisjoonistuste ja gravüüride näol.²⁷ Järgnev pildiseeria aitab seda mõttekäiku illustreerida.

Hetki keiserlikus Tartu Ülikoolis 19. sajandi lävel

22 Pean silmas J. W. Krause 1803. aasta vaadet veel tühjadele toomkiriku varemetele ja Tartu supelusasutuse plaani aastast 1805, mis küll ei teostunud. Kalender 2007.

23 Tartu 1860 [Louis Höflingeri Tartu vaated]. Kalender 2015.

24 Olid ajad, olid moed. Kalender 2012.

25 Johann Wilhelm Krause 250. Kalender 2007.

26 Karl Morgenstern 250. Kalender 2020.

27 Karl August Senff (1770–1838). Kalender 2011.

Vasakul: Keiserliku Tartu Ülikooli asutamisakt (põhimäärus). 1802. Pärgament, sametkõide hõbetikandiga, lakkpitser hõbevutlaris. *Ülikool alustas tegevust 1802. aasta mais, Aleksander I allkirjastas 24. detsembril põhimääruse, mis andis ülikoolile autonoomia ja vabastas ta Balti rüütelkondade eestkoste alt.* F 55, nim. 1, s. 1. Kalender 2003, detsember.

Keskel: Karl August Senff (1770–1838). Tulbiööied. Erinevad tehnikad (guašš, tušš, akvatinta). 19. saj algus?. *Lehed Tartu Ülikooli joonistamisõpetaja näidisjoonistuste vihikust. Joonistuskool alustas tegevust aastal 1803.* ÜR 4153, 4196, 5019. Kalender 2011, märts.

Paremal: K. A. Senffi Friedrich Maximilian von Klingeri portree D. Bossi järgi. [1806/07]. Vaselõige, punktiirmaneer. *Saksa kirjanik ja Vene riigiteenistuses olnud kindralmajor Klinger oli aastatel 1803–1817 Tartu Ülikooli esimene kuraator. Klingeri raamatukogu ligi 5000 köitega on hoiul TÜ raamatukogus. Klingeri portree ilmub kalendris kirjaniku käekirja taustal.* ÜR 4625. Kalender 2011, jaanuar.

Taasavatud ülikooli esimene allasutus raamatukogu – idee ja teostus

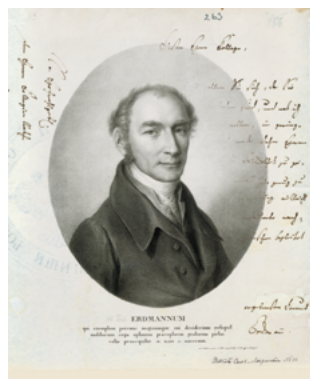
Vasakul: J. W. Krause (1757–1828). Tartu toomkiriku varemete sisevaade. Detail. 1803. Seepia. *J. W. Krause esmamulje (veel tühjadest) toomkiriku varemetest pärast 1803. aasta külaskäiku Tartusse.* ÜR 8975. Kalender 2007, veebruar.

Keskel: K. A. Senff. Krause projekti järgi ümber ehitatud ja 1806. aastal avatud Tartu Ülikooli raamatukogu vaade lõunaküljelt ja hoone pikilõige. [1808]. Akvatinta, ofort. *Gravüürid tellis direktor Karl Morgenstern plaanitava raamatukoguülevaate jaoks ja pikema Euroopa-reisi eel.* ÜR 4991, 4992. Kalender 2011, juuni.

Paremal: Louis Höflinger (1824–?) Toomkiriku varem, Eduard Ivasoni joonistuse järgi. [1860]. *Raamatukogu positsioon Toomel on sajandi keskpaigaks kindel ja ja väärikas, raamatukogu kodu on Toomel aastani 1982.* ÜR 7805. Kalender 2015, jaanuar.

Tudeng ja õppejõud Tartu Ülikoolis 1830. aastatel

Vasakul: Eduard Hau (1807–1888). Stud. Amberg. Lito. 1830. aastate keskpaik. ÜR 911. *Estonus Johann Heinrich Amberg (1814–1848) õppis Tartu Ülikoolis õigusteadust 1833–1835. Portree on kalendris esitletud Raekoja platsi melu taustal, aluseks Rudolf Julius von zur Mühlени (1845–1913) linnavaade väljasõidust kommertsile albumist „Dorpater Skizzen“.* ÜR 8935. Kalender 2012, juuni.

Keskel: E. Hau. Portreid sarjast „Sammlung von Portraits der Professoren an der Kaiserlichen Universität zu Dorpat ...“ Lito, G. F. Schlateri töökoda. 1837–1839. ÜR 828–908. Professor

Karl Blumi portree. Akvarell. 1838. ÜR 4271. Kalender 2012, mai.

Paremal: K. A. Senff. Johann Friedrich Erdmann. 1823. Lito. J. F. Erdmann (1778–1846) oli kahel perioodil (1817–1823, 1827–1843) Tartu Ülikooli patoloogia, semiootika ja teraapia professor ning kliinikumi juhataja. Portree valmis arstiteaduskonna üliõpilaste tellimusel pärast professori lahkumist Dresdenisse 1823. aastal. Käesolev portree on teadaolevalt K. A. Senffi ainus säilinud litotehnikas töö Eestis. ÜR 4359. Kalender 2011, november.

Tartu 1860. aastatel

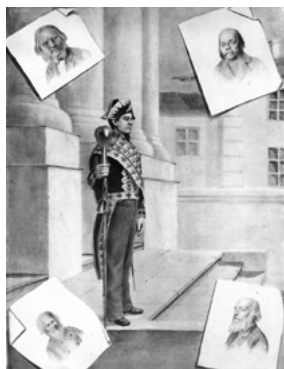

Vasakul: Ülikooli kirik. Värvilito. Louis Höflingeri foto järgi. [1860]. 1850. aastate lõpul valminud ülikooli kirik õnnistati sisse 1860. aastal. ÜR 7811. Kalender 2015, aprill.

Keskel: Louis Höflinger. Vaade Tartule Ressource'i aiast. Värviline lito. 1860. Fragment. ÜR 964. Kalender 2012, september.

Paremal: Kivisild. Joonis Louis Höflingeri foto järgi. [1860]. 1784. aastal valminud Kivisild ilmestas linnavaadet kogu 19. sajandi, kuni ta 1941. aastal õhiti. ÜR 7815. Kalender 2015, oktoober.

Hetki Tartu Ülikoolis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses

Vasakul: Rudolf Julius von zur Mühlen. Ülikooli portjee. Lito. 1885. Portjee kõrval on kujutatud nelja ülikooli politseinikku ehk pedelli. ÜR 8933. Kalender 2012, juuni.

Keskel: Wilhelm Staden (fotograaf). Kivikants. Albumiinfoto. 1897. Pildil on 1896. a Tartus Kivi 58 korterit üürinud eestlastest tudengid. Fo 3845:1D.

Rudolf J. von zur Mühlen. Vaade Emajõelt. Kivikantsi foto taustal on vaade Tartu Kivisillale, mille ülejõepoolisel kaldal algab Kivi tänav. ÜR 8938. Kalender 2012, oktoober.

Paremal: Eesti Vabariigi Sõjavägede Ülemjuhatus auaadress Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolile avamise puhul. 1919. Nahkköide, kuldtrükk. Aa 398. Kalender 2008, detsember.

Kalendrites on näidatud ka 19. sajandi haruldasi täiendusi meie käsikirjakogule. Niisugune pärl on kümme keskaegset ladinakeelset pärgament-käsikirja, millest kaks on Tartus olemas olnud juba 19. sajandi alguskümnenditel, kuid kaheksa ostis noor Tartu klassikalise filoloogia professor Franz Rühl 1875. aastal teadusreisilt Londonis, võimalik, et kavatsusega kasutada neid õppematerjalina ladina paleograafia õpetamiseks. Neid kümnet pärgamentkoodeksit uuris, nende vanust, sisu ja kirjatüüpi kirjeldas Marju Lepajõe, kes avaldas neist ilusa ülevaate 2010. aasta kalendris.²⁸

Francesco Petrarca „De secretu conflictu curarum mearum“ („Minu salajastest siseheitlustest“). 15. sajandi keskpaik, Inglismaa, gooti kursiiv. Mscr 286. Kalender 2010, september.

Teine kalendris esitletud haruldus on 1804. aastal Saksamaalt Hofist Tartu Ülikooli raamatukogule ostetud, teadusloole hindamatu väärtusega 16. sajandi taimejoonistuste kogu kolmes köites,

kokku üle 300 joonistusega, mille põhjal andis Mare Rand 2015. aastal välja uurimusliku monograafia²⁹, mida aga lühemas, pildirikkas vormis saab näha 2016. aasta kalendris³⁰.

28 Manu scripta et illuminata. Kalender 2010.

29 Mare Rand. Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus. Tartu, 2015.

30 Icones stirpium. Konrad Gessner 500. Kalender 2016.

Väärib märkimist, et üks Tartu käsikirjadest, Mscr 55, deponeeriti 2016. aastal ka Šveitsi Rahvusmuuseumisse Zürichis, universaalõpetlase Konrad Gessneri 500. juubelit tähistavale näitusele. Seal taheti välja panna lehekülg, mis näitab Gessneri arvatavalt esimest tutvust tulpidega. Joonistus on valminud Johannes Kentmanni (1518–1574) joonistuse eeskujul – nii Kentmannil kui siin ekslikult viie, mitte kuue õielehega – ning lehel on näha Gessneri täiendavad märkmed ja täpsustavad joonistused, sealhulgas hoolikas kujutis lõhenevast õiekuprast.³¹ Olgu lisatud, et kõigile tuttav aedtulp kannab Konrad Gessneri auks nimetust *Tulipa gessneriana*.

Metstulp (*Tulipa sylvestris*) või teravatipuline tulp (*Tulipa acuminata*) K. Gessneri märkuste ja joonistustega. Mscr 55, leht 3, pöördel.

Need kaks kalendrit käsikirjakogu kohta, aga ka 2012. aasta moekalender, toovad ehk kõige ehedamalt välja, kuivõrd mahukas, spetsiifilisi ja ajastupõhiseid teadmisi eeldanud ja detailne uurimistöö on neile eelnenud.

Ka vanaraamatu esitlemine kalendrites eeldab põhjalikku süvenemist. Kadri Tammuri kalendritele kõiteajaloost ja kõitestiilide arengust läbi viie sajandi (kalender 2004) eelnes pikem uurimistöö.³² Trükikunsti esimese sajandi – hälltrükised ja post-inkunaablid – ning varase raamatuillustratsiooni toob meieni Malle Ermel 2014. aasta kalendriga „Ilus raamat“, lisades iga puulõikeillustratsiooni, käsitsi koloreeritud ehisinitisaali või tušijoonistuse kaunistatud näite juurde vanaraamatust põhjalikud kommentaarid.

Miks on Eesti asja nii vähe?

Kalendrites on Eesti asi – eestlaste endi loodu seni vähe käsitlust leidnud. 1919. aastani on ülikool võõrkeelne, valitsevad teised keeled ja kultuuri-traditsioonid. Puudutusi Eestile leiame kalendrites küll palju, kuid läbi baltisakslaste silmade. Siin eristub 2003. aasta kalender, mis haarab valikusse viis Eesti omakultuuri objekti.³³

Kalendreid tehes on omakultuuri teosed pigem kõrvale jäetud, kuna Eesti ainek otsesemalt puudutav vanem ja ajalooline materjal on esitatud valdavalt tagasihoidlikumates värvitoonides ja kujunduses. Vanema Eesti kirjanduse ja kunsti kogust on raske leida nõnda värvilist ja uhket illustratsiooni, kui on peidus meie Lääne-Euroopa päritolu kogus.

Põhiline Eesti puudutus on Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli 90. aastapäevale pühendatud 2009. aasta kalender, mis rikastab arusaama rahvusülikooli

31 Mare Rand (2015), lk 47.

32 Kadri Tammur. 15.–16. sajandi Lääne-Euroopa raamatukõite kujundusest. // Tartu Ülikooli Raamatukogu XVII teaduskonverents „Meie kogud. Eilsest tulevikku“. 23.–24. septembril 1997. Tartu, 1997 ; Kadri Tammur. Gooti kõite kujundusest. // Tartu Ülikooli Raamatukogu töid. 11. Tartu, 2000, lk 20–49.

33 Tarto Täht-ramat 1880 ajastaja pääle, mille kalendrilisa autor oli aastaid Otepää pastor Jakob Hurt. 2003. a kalendri pildil on kaader talumees A. Liinamägi märkmetega olulistest aastapäevadest ; Eduard Taska nahkkõites „Tartu Linnaomavalitsuse auaadress Tartu Ülikoolile 300. juubeliks (30. juunist 1932)“ ; „Maa-Kaardi-Ramat, kus sees 10 Maa Kaarti“ (koostanud Ernst Wilhelm Woldemar Schultz (1813–1887)). Pärnu, 1859 ; Eduard Ole 1934. aasta maal Tartu Ülikooli praktilise usuteaduse professorist „Johan Köpp“ ; Eduard Viiralti (1898–1954) originaalgravüür Aleksandr Puškini poemi „La Gabrielide“ prantsuskeelsele väljaandele.

algusaja ja esimeste kümnendite püüdlustest ja saavutustest. Kalendris, mille aluseks on noore Eesti Vabariigi dokumendid – tihti tuhmidel lehtedel või mustvalgete kujutistena – on kunstniku töö imetusväärtus: taustale valitud värvide, oskuslikult lisatud detailidega on loodud neist kõnekaist ajaloodokumentidest väärikas kalender.

Vasakul: Rootsi Kuningriigi Põhjatähe 3. järgu orden Tartu Ülikooli raamatukogu direktorile Friedrich Puksoole ülikooli 300. aastapäeva puhul 1932. aastal. F 59, s. 11,457. Kalender 2009, august.

Paremal: Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli põhikirja mustandkäskiri, koostanud hoolekandja Peeter Pöld. [1919]. F 55, nim. 2, s. 2, l. 12–13. Kalender 2009, jaanuar.

Miks on kalender väljaandena oluline?

Kalender on oluline raamatukogule, sest on viimased paarkümmend aastat aidanud alal hoida uurimisalast järjepidevust, pakkunud süvenevat sissevaadet meie kogudesse ja väljundit näituste koostamisel tehtud ulatusliku töö talletamiseks. Kalender on oluline ülikoolile, sest tal on olnud selle väärtvara nähtavaks muutev ja sellega ülikooli ajaloomälu illustreeriv roll. Ta on kalendralbumina tutvustanud kogusid oma aja kohta uudse ja tugevalt visuaalse valikuprintsiibi alusel, olnud

raamatukogu enda looming, esindustrükis, kinke- ja müügiartikkel. Kalendralbum on kohe alguses olnud veenev sisuline ja kunstiline tervik, igal aastal üllatav ja kordumatu. Tema ilmumine on raamatukoguga seotud inimeste ringile olnud põnevusega oodatud sündmus.

Kuidas edasi?

Kalender on ajalik trükis, seotud konkreetse aastaringiga. Ta pole raamat ning kergesti võib jääda mulje, et selle võib aasta möödudes heita tarbetuna prügikasti. Ometi on seinakalendril kaks poolt: ajalik kalendaarium ning ajatu kommenteeritud illustratsioon. Ta on kokku köidetud kunstinäitus, mida tutvustab giid. Ta on loeng ladina paleograafiast või muuseumikülustus graafikanäitusele valgustusaja reisidest. Kalendri koostajail on olnud soov luua kokkupuude kestva kultuuriga, mis avaneb pildi ja kommentaari koosmõjus.

Teisalt pärsivad suur formaat, raske trükipaber ja metalne spiraalköide nende mugavat lugemist ja korduvat lehitsemist. Kuigi Tartu Ülikooli raamatukogu kalendrid on kättesaadavad digifailidena³⁴, võiks kaaluda, kas mõni kalender vääriks uuesti välja andmist omaette kinketrükisena, raamatuformaadis minikataloogina? Kalendriformaadis trükise puhul ei tule enamik inimesi selle peale, kui väärtuslik võib olla nende sisu. Pildi tagaküljele talletatud tähelepanekud jäävad kergesti märkamata, ehkki seda vääriksid.

Kalender oma senisel kujul harib meid ja aitab meenutada. Selle jätkuv väljaandmine on ühelt poolt väljakutse, teiselt poolt võimalus. Nii on selle kalendriülevaate sõnum, et meie endi, Eesti ja eestimaalaste asi on meie hooleks jäetud kultuurivara mitte ainult vääriliselt hoida, vaid seda ka uurida ja igale põlvkonnale uuesti ja ajakohaselt tutvustada.

34 Kalendrite failid on kättesaadavad Tartu Ülikooli digitaalarhiivis.

Lisa I. Kalendrite temaatika

2002 – [Tartu Ülikooli raamatukogu graafikakogu](#)

Valik 17.–18. saj meistrite graafikat kultuuri ja teadusega seotud tegelastest ja olustikust.

2003 – [Rara bibliothecae](#)

Raamatukogu haruldusi – valik ajaloolist väärtvara 14.–20. sajandist: dokument, trükised, käsikirjad, maal, graafiline leht, foto, hauakambrireljeefi pabertõmmis, lauakell, maakaart.

2004 – [Rara köiteharuldused](#)

Haruldasi ajaloolise köitekunsti näidiseid 15. sajandi lõpust 19. sajandini.

2005 – [Rara italica](#)

Francesco Petrarca 700: haruldusi Petrarca ja Itaaliaga seotud kultuuripärandist: käsikirjad, trükised, klaasslaid, autograaf, gravüürid, gemmid, skulptuur, maakaart.

2006 – [Maalilised reisid](#)

18.–19. sajandi reisimuljeid kaugetest maadest – kohavaateid kunstiteostes ja reisikirjanduses.

2007 – [Johann Wilhelm Krause 250](#)

Tartu Ülikooli professori ja arhitekti loomepärand mitmekülgse kunstnikuna.

2008 – [Universitati ad honorem](#)

Valik Tartu Ülikoolile aastatel 1827–1982 kingitud auaadresse.

2009 – [E. V. Tartu Ülikool 90](#)

Arhivaale ja kunstivara Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli esimestest kümnenditest.

2010 – [Manu scripta et illuminata](#)

Tartu Ülikooli raamatukogu kümneköiteline keskaegsete ladinakeelsete pärgamentkäsikirjade kollektsioon 12. (11.?)–15. sajandist.

2011 – [Karl August Senff \(1770–1838\)](#)

Tartu Ülikooli joonistuskooli esimese õppejõu mitmekülgne kunstipärand Tartus: portreed, maastikud, ülikooli hooned, joonistamise ja joonestamise eeskujud.

2012 – [Olid ajad, olid moed](#)

Linlikust rõivamoest Euroopas, sh Tartus 18. sajandi lõpust 20. sajandi alguseni Bertuch-Krausi moeajakirja Journal des Luxus und der Moden põhjal, ajastu kunstis ja kirjasõnas.

2013 – [Rara chartographica. Kaardiaarded](#)

Haruldasi geograafilisi kaarte Euroopa ja kogu

maailma kujutistega 15.–18. sajandi atlastest ja kaardikogumikest.

2014 – [Ilus raamat. Valik raamatuillustratsioone trükikunsti esimesest sajandist Tartu Ülikooli Raamatukogust](#)

Varase raamatukunsti näiteid: ehisinitiaalid, puulõikeillustratsioonid, joonistused, käsitsi koloreeritud trükipildid 1477.–1539. a ilmunud trükistest.

2015 – [Tartu 1860](#)

Lito- ja fotograaf Louis Höflingeri jäädvustused Tartust ja linna lähiümbrusest 19. sajandi keskpaigas.

2016 – [Icōnes stirpium. Konrad Gessner 500](#)

Šveitsi universaalõpetlase Konrad Gessneri haruldane 16. sajandi taimejoonistuste kogu Tartu Ülikooli raamatukogus.

2017 – [Maria Meriani \(1647–1717\) „Metamorfoosid“](#)

Lõuna-Ameerikas asuva Suriname taime- ja putukariiki omavahelistes seostes Maria Sibylla Meriani 18. sajandi alguse meisterlike värvitahvlite ja kirjeldustega teoses.

2018 – [J. W. Goethe „Rooma karneval“](#)

Rooma karneval kui kultuurinähtus, pilditahvlid tegelaskujude ja nende kirjeldustega Johann Wolfgang von Goethe teosest.

2019 – [François Levaillant \(1753–1824\) „Papa-guide looduslugu“](#)

Lõunapoolkera papagoilased meisterlike värvitahvlitega 19. saj alguse linnuatlases.

2020 – [Karl Morgenstern 250](#)

Tartu Ülikooli professori, raamatukogu ja kunstimuuseumi esimese juhataja Karl Morgensterni isikliku kunstikogu maale ja joonistusi 18.–19. sajandi erakollektsiooni näitena.

2021 – [Raamatute imeline marmormuster](#)

Marmoreeritud paber kui iseseisev kunstiliik ajaloolises raamatuköites.

2022 – [TÜ raamatukogu kalender 2022](#)

[fotod raamatukogust]

Fotorännak TÜ raamatukogus W. Struve 1 nelikümmend aastat pärast hoone avamist.

Lisa 2. Kalendrite tegijad

Koostajad

Tiina Nurk – 2002
Mare Rand – 2003, 2005*¹, 2009*, 2012*, 2016*
Kadri Tammur – 2004, 2005*, 2008, 2009*, 2013*, 2021*
Moonika Teemus – 2005*, 2006, 2007, 2015, 2017*, 2018, 2020
Malle Ermel – 2009*, 2014
Marju Lepajõe – 2010
Kristiina Tiideberg – 2011, 2012*
Tiiu Täpsi – 2013*
Eve Valper – 2016*, 2017*
Ilmar Vene – 2018 (eessõna)
Ave Teesalu – 2019
Tiia Nurmsalu – 2021*
Lilian Mengel, Herdis Olmaru – 2022*

Kujundajad

Maarika Tang – 2002, 2006
Martin Nurm – 2003–2005
Eve Valper – 2007–2018
Lilian Mengel – 2019–2022

Toimetajad

Mare Rand – 2002*, 2004, 2006*, 2007, 2009, 2010*–2012*
Andrus Allikvee – 2003*, 2005*
Malle Ermel – 2008, 2011*, 2015*–2018*, 2019
Rein Saukas – 2002*, 2016*, 2018*
Kaspar Kolk – 2010*, 2013, 2014, 2021
Sulo Lembinen – 2003*
Marika Liivamägi – 2005*
Helen Valdma – 2006
Eve Valper – 2012*
Janika Päll – 2017
Helika Mäekivi – 2020
Herdis Olmaru – 2022

Konsultandid

Andro Truuverk, entomoloog – 2017
Margus Ots, ornitoloog – 2019

Tõlkijad

Kõik 21 kalendrit on ilmunud paralleelselt eesti ja inglise keeles.
Marika Liivamägi – 2002–2004
Sulo Lembinen – 2005–2018, 2020–2021
Ave Teesalu – 2011 (ladina-eesti), 2019
Vahur Aabrams – 2017 (hollandi-eesti)
Ilmar Vene – 2018 (saksa-eesti)
Moonika Teemus – 2020
Laura Loolaid – 2022

Fotograafid

Malev Toom – 2003, 2005, 2009, 2010
Meelis Lokk – 2003, 2005
Andres Tennus – 2004, 2006, 2011, 2020–2021
Jaan Sokk – 2011
Moonika Teemus – 2019
Gabriela Urm – 2022

Digiteerijad

Kalendri materjalid on digiteerinud infosüsteemide osakonna erinevad töötajad, nende hulgas Liisi Tõnisson, Ursula Taela, Jaana Mäesalu. 2013. aasta kalendri geograafiliste kaartide digiteerimisel kasutati Rahvusrhiivi abi.

Produtsent

Ilona Smuškina juhtis aastatel 2003–2016 kalendri koostamist ja levitamist. Hilisemate väljaannete trükikorraldus on olnud kunstnik-kujundaja kanda ja levikut on korraldanud Katriin Kaljovee.

---

1 Tärniga on tähistatud kahe või enama koostaja või toimetajaga kalendrid.